

RENDALEN HISTORIELAG

HØRINGSUTTALELSE TIL NVEs FORSLAG TIL
NASJONAL RAMME FOR VINDKRAFT

FOR OMRÅDE 56
NORDRE HEDMARK
RENDALEN ØSTFJELL / FONNÅSFJELLET
I RENDALEN KOMMUNE

I paragraf 1 i Rendalen historielags vedtekter finner vi temaer vi skal befatte oss med i det følgende.

§ 1 *Rendalen historielag har til formål å samle og verne kulturminner fra eldre og nyere tid. Videre skal laget arbeide for økt interesse for kulturvern og gjøre kjent og spre kunnskap om bygdas fortid.*

Vi skal her peke på en del viktige punkter av betydning i så måte.

Innhold

- 1 Kulturminner knyttet til et fordums fangsteldorado**
- 2 Samiske kulturminner**
- 3 Faktagrunnlaget**
- 4 Veidemannskulturprosjektet**
- 5 Viktig forskning**
- 6 Kulturminner fra seterdrift**
- 7 Pilegrimsleden**
- 8 Historien om et fjellfolk**
- 9 Oppsummering og konklusjon**

Kulturminner knyttet til et fordums fangsteldorado

Et stort kartleggingsarbeid og registrering av gamle kulturminner relatert til den gamle villreinfangsten har funnet sted i østfjellene her de siste 20 årene. Det er avdekket omfattende spor etter et gammelt fangstfolk som vitner om et fangsteldorado av dimensjoner i fjellene her, og vi ser slik konturene av villreinens storskalatrekk i fortiden. Villrein på vei fra sommerbeiter i Forelhogna, Tydalsfjellene og antagelig langt opp mot Trøndelagskysten som senhøstes har vandret inn til vinterbeiter i Rendalen østfjell og tiliggende områder øst for Glomma. Det er dette villreintrekket det er fangstet på, og som har lagt grunnlaget for de omfattende fangstanleggene i fjellene her. Fortsatt i dag er dette avgjørende vinterbeiteområder for reinen i fjellene her. Dette området var også selve vinterlandet for samiske Gåebrien sijte.

På bildet ser vi 2 fangstgroper høyt til fjells. Foto: P.O.Mathiesen

Samiske kulturminner

Det er funnet en rekke samiske kulturminner i dette fjellområdet, og det blir stadig funnet nye som ikke har vært kjent før.

Av det mest kjente tidligere kan vi her nevne det typiske og kjente gravfeltet ved Vesle Sølensjø, med 7 gravhauger fra 600-tallet.

Den unike runebommehammeren fra 1200-tallet som ble funnet i Østagrenda i Rendalen. Unik fordi den har samisk flettverksmønster på ene siden, og norrøn ringerikstil på den andre siden. Denne er blitt selve symbolet på kulturmøter tilbake i tid hos forskere både i Sverige og Norge.

Disse kulturminnene forteller oss om samisk tilstedeværelse i området her langt tilbake i tid.

På bildet ser vi ei samisk gammetuft i området. Arkeologene Hege Skalleberg Gjerde og Jostein Bergstøl (skjult bak treet) tar prøver fra et prøvestikk i ildstedet som vi ser steinsettingen av foran dem. Dateringen her viste slutten av 1700-tallet. Det betyr mer enn 100 år gammel og automatisk fredet som er regelen for samiske kulturminner jfr. Kulturminneloven.

Foto: P.O. Mathiesen

Faktagrunnlaget

Riksantikvarens database "Askeladden" har et stort etterslep med kulturminner fra dette området, og viser således et svært mangelfullt bilde av dette.

Vi kan ta frem et område som blir benyttet i NVEs Analyseskjema for område 1 publisert 01.04.2019. Forslag 1 – 03ra side 13

På side 11 starter analyser gjort av Riksantikvaren med kulturhistoriske landskap (KULA – områder).

Der står det å lese "forslaget om *fangstlandskap* inkluderer et 6 km langt fangstanlegg osv"

Allerede der ser vi at dette stemmer lite med virkeligheten. Hvis vi endrer 6 km til 19 km så er vi nærmere det som er riktig. Fangstanlegg her betyr fangstgroprekker.

Dette er altså ei av disse fangstgroprekkene, men det er flere ikke langt unna i samme landskap som til sammen danner større fangstgropssystemer.

Bare innafor et relativt lite geografisk område i nærheten av fjellet Elgpiggen finnes det her ca 800 fangstgropser.

Utvider vi området bare litt her i fjellene mellom nordre del av Rendalen og Femunden har vi det dobbelte antall fangstgropser som til sammen er system knyttet til samme fangstsituasjon (altså innenfor en liten del av område 56 Nordre Hedmark i de nordlige fjellene øst for Glomma).

I tillegg finnes buestillinger bygget av stein høyere i landskapet der vegetasjonen ikke gir skyteskjul. Ofte knyttet til buestillingene finner vi også oppbevaringsgropser / kjøttgjømmer der skutte dyr som ikke ble med på første børa / lasset ble steinet ned for å hindre at jerven evt. andre forsynte seg før neste bøl / lass.

Vi skal også være klar over at det finnes andre spor knyttet til fangsten ved de store fangstgroprekkene som det stadig letes etter, men som er vanskeligere å finne.

De store fangstanleggene her har representert en enorm innsats i den mest intensive fangsts sesongen senhøstes, som har krevd deltagelse av mange mennesker.

Det letes etter leirplasser og slakteplasser knyttet til denne fangsten, som virkelig har foregått i stor skala her, når området nærmest har blitt oversvømmet av reinsdyrflokker på høsttrekk inn i vinterbeitene.

Eksempler på overgrodde beinhauger ved gammel slakteplass som det letes etter. Arkeologen Svein Indrelid graver her fram reinsdyrbein fra 1100-tallet på Hardangervidda. Fotos: P.O.Mathiesen

Oppe i høyden ovenfor fangstgroprekkene finnes også temmelig sjeldne spor etter en annen fangst som ikke foreløpig er kjent funnet på fastlandet i Skandinavia. Spor etter fellefangst vinterstid i røyskatthabitater. Når det gjelder skinnhandel har hermelin vært rimelig hard valuta gjennom tidene.

Det er neppe noen tilfeldighet at det er i samme område vi stadig finner samiske kulturminner. Reinens veivalg i landskapet har vært likt gjennom tidene. Fra arkivene vet vi også hvilke samer som holdt til i området gjennom 1700-tallet. Anders Nilsen, Jonas Andersen, Nils Andersen og Israel Henriksen bygslet et beiteområde som strekker seg fra Nekmyrene naturreservat og helt til Femunden i øst.

I landskapet finner vi da også navn som viser samenes tilhold. Navn som Finnroa, Finnrobekken, Finnteltan og Finnjota er navn som fortsatt brukes i dag.

Det er også viktig å påpeke at vi her ikke bare snakker om kulturminner i skog, men også ovenfor skoggrensa i snaufjell.

Både de fangstrelaterte og de samiske kulturminnene i området er i kategorien automatisk fredede kulturminner pga alder.

Det kan bemerkes at det innehas førstehåndskunnskap til all denne kartleggingen i og med at det er undertegnede for historielaget her, som har bedrevet denne kartleggingen. Videre undersøkelser av en del av dette har foregått i samarbeid med fylkesarkeologer og arkeologer fra Kulturhistorisk museum i Oslo. Dessuten har en del andre arkeologer både fra Norge, Sverige og Sørsamisk senter i Snåsa vært med på tur i området for å se spesielle lokaliteter som er funnet.

For øvrig brukes denne delen av området en god del til guiding da mange lokaliteter er velegnet til formidling.

Bilde fra guiding. Barn på kanotur for å oppleve kulturminner og villmark i dette området.

Veidemannskulturprosjektet

Omfanget av dette kartleggingsarbeidet og undersøkelser av noe av materialet fra dette dannet bakteppet for Veidemannskulturprosjektet i Rendalen. En stor satsing gjennom flere år som var en viktig del for fremtidas reiselivsnæring i kommunen. Det mest iøynefallende i dag fra Veidemannskulturprosjektet er Rendalsprofilen, som brukes av Rendalen kommune.

Bildene her viser rendalsprofilen brukt på skilttavler rundt om i kommunen.

Til venstre forsiden av skilttavle, og til høyre baksiden.

Viktig forskning

Det er ikke bare kartleggingen av kulturminnene som er viktig for området, men også i stor grad mulighetene for forskning på sammenhengen mellom disse i et slikt spesielt landskap.

Jostein Bergstøl

Det var ikke tilfeldig at arkeologen Jostein Bergstøl innlemmet nettopp dette området i sin doktorgrad.

I denne doktorgradavhandlingen blir kulturminner i disse fjellområdene undersøkt nærmere og faglig belyst. Avhandlingen tar for seg perioden jernalder.

Hilde Rigmor Amundsen

Det var heller ikke tilfeldig at arkeologen Hilde Rigmor Amundsen ville bruke nettopp dette området i sin doktorgradavhandling. Kulturminner fra området ble ytterligere undersøkt og faglig belyst.

Avhandlingen hennes tar for seg perioden bronsealder og yngre steinalder.

NIKU – prosjektet

Prosjektleder Hilde Rigmor Amundsen fra NIKU med ei meget tung forskergruppe som besto av de aller fremste i fagfeltet i Skandinavia.

Dette prosjektet tok for seg området her som et spesielt grenseområde mellom ulike folkegrupper bakover i tid, basert på ulike funn som er gjort her. Resultatene fra dette prosjektet danner nå en meget viktig plattform for videre forskning og undersøkelser her i fremtiden.

Kulturminner fra seterdrift

Innover fjellområdene er det også mange spor etter omfattende seterdrift. Ikke bare noen setrer, men mange store setergrender som vitner om hvor viktig fjellet for folket her har vært og fortsatt er. Seterdriften er et eget kapittel i historien her, med livet i fjellet sommeren til ende. Setergrendene inne på fjellet brukes i dag mye til rekreasjon og er svært populære turmål for å oppleve seteridyll. Det finnes neppe noe sted i hele kongeriket hvor budeia er hedret slik som i Rendalen. Så viktig har budeia vært i rendalshistorien, at hun har fått en hedersplass i form av en statue mellom kommunehuset i Rendalen og Øvre Rendal kirke.

Bildet til venstre viser budeia på sin sokkel utenfor kommunehuset i Rendalen.

Pilegrimsleden

Østerdalsleden har også stor historisk betydning for Rendalen med en del særegne kulturminner. Ofte er nok høydepunktet for mange etter ferden opp lia fra gamle ærverdige Fonnås gård til Fonnåsfjellet. Ferden nordover Fonnåsfjellet med fritt utsyn over dalen, til Jutulhogget og Rondane i vest, og Rendalen østfjell med Sølen i øst. Scenariet nå er altså en vandring gjennom et industriområde for pilegrimer på sin ferd mot nord.

Pilegrimsleden er både et nasjonalt og et internasjonalt anliggende.

Historien om et fjellfolk

Historie om folket som levde i et område strekker seg for de fleste til tidsrommet "manns minne" samt det som har overlevd gjennom muntlig fortellertradisjon.

I Rendalen er vi så heldige å ha en mengde slik historie nedtegnet gjennom Jakob Breda Bulls store forfatterskap for over 200 år siden. Fortalt av folk på den tid som kjente historien enda lenger bakover.

På denne måten kjenner vi historien om enkeltpersoner og befolkningens virke i dette landskapet svært langt tilbake.

Gjennom dette forfatterskapet ser vi også konturer av et fjellfolk, som var glade i fjellområdene sine slik som i dag. Ikke bare det, men også naturverdier som var en svært viktig del av matfatet til folket her.

Langt inn mot vår tid var det slik at fjellfarende fra dalen, vel oppe lia der de fikk syn på Sølénfjell og vidda omkring, tok av seg lua og hilste "god dag Sølén". Fjellet som var selveste helligdommen deres ble hilst på i gjensynsglede, ydmykhet, respekt og kjærlighet.

I tillegg til andre kulturminner finner vi de viktige sporene etter eldgamle stier over fjellviddene. Stier til ulike steder i landskapet med ulike formål gjennom tidene.

Historier om folk som har vært avhengige av disse fjellområdene her er mange.

Jakt og fiske i fjellet her har vært så viktige ressurser at også arkiver her til lands har litt av et kildemateriale om dette.

Vi skal begrense det til kun 3 slike eksempler her, som illustrerer hva slags innsats som ble lagt ned for å sikre ressurser i fjellet.

Gjennom 1700-tallet vet vi om 3 forskjellige personer som gikk på sine bare bein til kongen i København for å sikre rettighet til Spekedalen.

Resultatet ble flere bygselkontrakter og til slutt et skjøte fra 1793.

Spekedalen er ei naturperle midt inne i foreslått utbyggingsområde.

Et annet eksempel er 100 års – rettsaken, en rettsak som faktisk varte i 103 år. Dette var rettsaken om Korafisket i ei elv som renner ut i Femunden. Man kan si at en slik rettsak ikke hadde noen overlevende, men det illustrerer i alle fall stor utholdenhet og innsats om rettigheter til viktige matressurser i fjellområdet.

Et tredje eksempel er kongebrevet av 1798 som sikret en del av folket i bygda rettighetene til det berømte Sølénfisket, etter innsats med påtrykk mot styresmaktene gjennom flere tiår. Innlandsfiskeværet Fiskevollen fra den tid ligger der fortsatt og representerer i dag stor nasjonal historisk verdi.

Det heter Rendalen her, og kommunevåpenet vårt inneholder 2 rensdyrhoder (på rendalsdialekt omtaler vi rensdyr som ren).

Dette speiler identiteten til folket her med rensdyret som fjellets nomade.

Rensdyrflokkene på fjellviddene her, som var viktig i fortid, er også viktig for folket her nå og i fremtiden.

Og helt til slutt. Ekte fjellfolk har til all tid lagt sin ære i å ikke etterlate seg unødige spor i fjellet. Derfor har vi fortsatt så mye urørt og verdifull natur her i fjellene våre.

Oppsummering og konklusjon

Som vi ser gjennom noen ulike punkter i denne høringsuttalelsen, er det ikke mangel på kilder til et faktagrunnlag om kulturminner og historie.

Dette kommer ikke til syne i Riksantikvarens database, men det er gitt noen tips om nyere relevant forskning for området som bør leses for å forstå mer hva det handler om.

Rendalen historielag står gjerne til disposisjon for ytterligere påfyll til et faktagrunnlag. For øvrig støtter Rendalen historielag fullt ut Rendalen kommunes høringsuttalelse. Kart og annet der kan brukes til bedre forståelse av historielagets høringsuttalelse.

Rendalen historielag ser med stor bekymring på konsekvensene av NVEs forslag til nasjonal ramme for vindkraft i Rendalen østfjell / Fonnåsfjellet i Rendalen kommune Område 56 – nordre Hedmark.

Vi fraråder på det sterkeste slik utbygging her, og ber om at dette området tas ut av planen.

Vi ser at NVEs rapport bygger på et særdeles dårlig kunnskapsgrunnlag, og som da følgelig heller ikke hensyntar de store ødeleggelser av svært viktige verdier en slik utbygging vil medføre.

Derfor anbefales det å lese punkt 3 faktagrunnlag grundig.

Rendalen, 28. september 2019
For Rendalen historielag

Per Olav Mathiesen
leder